Yazarımız Kemal Yalçın'ın yeni kitabı çıktı

Selamün Aleyküm Sigarası

Bu kitabı yazma fikri sizde nasıl oluştu?

Almanya'nın Bochum şehrinde dört ayrı ilkokulda yirmi yıl Türkçe öğretmenliği yaptım. Bu okullardan biri Sonnenschule, yani Güneş İlkokulu'ydu. Bir gün yeni ünitemize başlamıştık, konumuz *"Almanya ve Türkiye hakkında bildiklerimiz"*di. Ders kitabındaki sorulardan biri şuydu: *"Almanya'da Selamün Aleyküm sigarası ilk olarak 1890 yılında Dresden'de üretilmiştir. Bunu biliyor muydunuz?"*

"Selamün Aleyküm sigarası" der demez sınıfın en yaramaz çocuğu ayağa kalktı. Kalemi eline aldı, sigara içer gibi karşıma geçti, *"Selamün Aleyküm"* deyip duman üfler gibi yaptı. Ardından bütün çocuklar kalktı, güle oynaya taklit yapıyorlardı; öğrencileri yerlerine oturtmakta zorlandım. Bir kız öğrencim korkmuş bir halde sordu: *"Herr Yalçın, Allah bizi çarpmaz mı? Günah olmaz mı?"* Ötekiler de *"Öğretmenim, gerçekten Selamün Aleyküm sigarası olur mu?"* diyorlardı. Onlara *"Çocuklar, ben de bilmiyorum, gelecek derste size bilgi vereceğim"* dedim. Biraz araştırınca gördüm ki gerçekten de Dresden'de 1890'dan itibaren *"Selamün Aleyküm"* adıyla sigara üretilmiş.

Bu fabrikayı yerinde görmeye gittiniz mi?

2017 Noel tatilinde Dresden'e gittim, fabrikayı buldum. Sultanahmet Camisi'ne benziyordu, ama yedi minaresi vardı; ön taraftaki minare üç şerefeliydi. Dresden'de bu yapı *"Tabakmoschee"*, yani tütün camisi olarak biliniyordu. Üç şerefeli minare çok etkileyiciydi. Bu minarelerin havalandırma bacası olarak kullanıldığını öğrenince şaşkınlığım büsbütün arttı. Merakım kabardı, konuyu araştırmaya başladım, zamanla da bu konuda bir kitap yazma fikri doğdu.

Yenidze Sigara Şirketi'nin sahibi Alman Carl Hugo Zietz, ürettiği sigaraya neden "Selamün Aleyküm" adını verdi?

1870'lerde Dresden, Almanya'nın sigara üretim merkeziydi. Şehirdeki fabrikaların, imalathanelerin sayısı yıldan yıla artıyordu. 1890'da sert bir rekabet içindeki yirmi dokuz fabrika, büyük kısmı Osmanlı'dan ithal edilen Türk tütününü işliyordu. Henüz yirmi sekiz yaşındaki Carl Hugo Zietz, 1886'da *"Orientalische Tabak- und Cigarettenfabrik Yenidze"* şirketini kurmuştu. Dresden'deki ve dünya pazarındaki rekabeti kazanmak için yeni fikirler arıyordu.

Tütünün yetiştiği, Selanik yakınlarındaki Yenice ovasına gitti. Üretimi yerinde inceledi, işçilerle, ustalarla tanıştı; içlerinden işini iyi bilen yüz kadarını seçip Dresden'e getirdi. Bir süre sonra bu Türk işçilerin ürettikleri sigaraları içmediklerini gördü, şaşırdı, beğenmediklerini düşündü. İşçileri çağırıp sordu: *"Siz ürettiğiniz sigarayı neden içmiyorsunuz?"* İşçiler *"Gâvur malı olduğu için içmiyoruz"* dediler. *"Nasıl olur? Tütün sizden, emek sizden, neden gâvur malı olsun?"* dedi. *"Efendimiz, adı gâvur!"* dediler. *"Haaa, öyle mi?" "Evet efendimiz, adı gâvur olan sigarayı içmeyiz, günah olur."*

Zietz bu cevapları dönemin siyasi şartlarına göre dikkatle değerlendirdi, Almanya'nın dış siyasetinden kendine vazife çıkardı. Paketlerin grafik işlerini yapan ustayı çağırıp *"Salem Aleikum marka sigara paketi yapınız"* dedi. Bunun üzerine Müslüman Türk işçiler sigarayı içmeye başladı. Zietz de *"İşte şimdi Osmanlı'ya ve şarka sigara satmanın yolunu buldum"* dedi.

Bu marka, Alman dış siyasetiyle koşut mu gelişti?

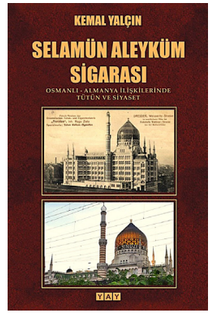
Evet. Alman İmparatorluğu 1871'de kurulduktan sonra Osmanlı ile ekonomik, askeri ve ticari ilişkileri hızla arttı.

İmparator ve Prusya Kralı II. Wilhelm, dünyaya açılma ve Osmanlı'ya nüfuz etme siyasetini hayata geçirmek için 18 Ekim 1898'de ikinci kez İstanbul'u ziyarete geldi, görkemli törenlerle karşılandı. İstanbul'u atla gezdi, Sultan II. Abdülhamid ile baş başa resmi görüşmeler yaptı. En önemli konu, Anadolu Demiryolu'nun Bağdat'a kadar uzatılması ve imtiyaz hakkının Almanya'ya verilmesiydi. Abdülhamid, imtiyazı Osmanlı'yı parçalamaya çalışan İngiltere ile Fransa'ya değil, devletin ayakta kalmasını isteyen Almanya'ya vermek istiyordu, böyle de oldu. İmtiyaz Almanlara geçince *"Bağdat Halifesi"* (Kalif von Bagdat) markalı sigara satışa sunuldu.

İkinci ziyaretin Kudüs ve Şam ayağı niçin bu kadar önemliydi?

II. Wilhelm 29 Ekim 1898'de Kudüs'ü, ardından 7 Kasım 1898'de Şam'ı ziyaret etti. 8 Kasım Salı günü, restorasyonu süren Emevi Camisi ile Selahaddin Eyyubi Türbesi'ni gezdi. Aynı akşam Şam Belediye Binasında verdiği ziyafette tarihî konuşmasını yaptı, dünyadaki üç yüz milyon kadar Müslümanın koruyucusu olduğunu ilan etti. Sömürgelerinde yüz milyon kadar Müslüman bulunan İngiltere bu açıklamadan çok rahatsız oldu. Dresden'de Salem Aleikum'un üretilmesi, başka firmaların da İslam'ın sembollerini ve dinî isimleri kullanması, işte bu nüfuz siyasetinin sonuçlarından biriydi.

"Muhammed" markalı bir sigara da çıkmış...

Evet. Konya'dan Mekke ve Medine'ye uzanacak Hicaz Demiryolunun inşaatına 1900'de başlanınca Yenidze, *"Muhammed, Ortadoğu'nun incisi"* adlı sigarayı da üretmeye başladı.

Avrupa'nın en büyük sigara fabrikasının cami biçiminde yapılması nasıl oldu?

Zietz rekabeti Salem Aleikum ile kazanmıştı, talep çok artmıştı. Bunu karşılamak için Avrupa'nın en büyük sigara fabrikasını kurmaya karar verdi. Mimar Martin Heinrich Hammitzsch'e yapının cami biçiminde olmasını söyledi. Mimar önce İstanbul'a gitti; Sultanahmet, Ayasofya ve Süleymaniye'yi, sonra Kahire'deki Memlûk camilerini inceledi. Fabrikanın bütün havalandırma bacaları iki ya da üç şerefeli, kimi şerefesiz minareler biçiminde olacaktı. Zietz, on sekiz metre çapındaki kubbenin renkli camdan yapılmasını, üzerine çok uzaktan görülecek büyüklükte *"YENIDZE"*, demiryoluna bakan yüzüne de iri harflerle *"Salem Aleikum Cigaretten"* yazılmasını istedi. İnşaat 1907'de başladı, 1909'da bitti. Bu modern fabrikada yılda on bin ton kadar Selamün Aleyküm sigarası üretiliyordu. Üretim Birinci Dünya Savaşı'nda daha da arttı; cephelerde sigara dağıtılıyor, *"Selamün Aleyküm sigarası içene kurşun işlemez"* söylentisi yayılıyordu.

Bir de "Enver Bey" sigarası var. O nasıl ortaya çıktı?

Fabrikanın üretime geçtiği 1909 yılında Berlin'de yeni bir gelişme oldu. Osmanlı ordusundaki Alman yanlısı akımın savunucularından, İttihat ve Terakki'nin önderlerinden Enver Bey, o yıl Berlin'e askerî ataşe olarak atandı. Bu görev, iki ülke arasındaki askerî ilişkileri geliştirmek bakımından stratejik önemdeydi. Zietz durumdan yine vazife çıkardı, 1910'da *"Enver Bey"* markalı sigarayı üretmeye başladı. Berlin'de çift katlı belediye otobüslerinin yanına ve önüne *"Enver Bey Cigaretten"* yazılı reklamlar asıldı.

Bu markaların sonu nasıl geldi?

Osmanlı, Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın askerî ortağı olarak girdi. Savaş 28 Temmuz 1914'te başladı, 30 Ekim 1918'de bitti. Sonunda Osmanlı, Alman ve Avusturya-Macaristan imparatorlukları yıkıldı, kayıtsız şartsız teslim oldular. Ne taht kaldı ne taç; koca imparatorluklar paramparça oldu, en çok acıyı da insanlar çekti.

Üç yüz milyon Müslümanın koruyuculuğunu üstlendiğini söyleyen, Weltpolitik'le dünyaya hâkim olmak isteyen II. Wilhelm, 9 Kasım 1918'de tahtını yitirdi, Hollanda'ya kaçtı. Onun sürgünüyle Almanya'da monarşi sona erdi, Weimar Cumhuriyeti kuruldu. Osmanlı'yı savaşa sokan baş sorumlular ise 1/2 Kasım 1918 gecesi İstanbul'dan kaçıp Sivastopol'a sığındı.

Savaşın ardından Dresden'deki firmalar, Osmanlı'yı ve İslam'ı çağrıştıran adlarını ve markalarını değiştirdi. Selamün Aleyküm'ün, Enver Bey'in, Muhammed'in modası geçmişti. Ömer, Murad, Fatıma, Osmanlı markalı sigaraların üretimine de sessizce son verildi.

Bugün o fabrikadan geriye ne kaldı?

Dresden Şubat 1945'te bombalandı, taş üstünde taş kalmadı, Yenidze de harabeye döndü. Sonradan Demokratik Almanya yönetimi yapıyı aslına uygun biçimde onardı. Bugün büro, lokanta, birahane, tiyatro ve diskotek olarak kullanılıyor. Hâlâ ayakta duran bu bina, geçmişteki sıra dışı hikâyenin sessiz tanıklarından biri. Selamün Aleyküm sigarası, yalnızca bir markanın değil, siyasetin, ticaretin, propagandanın ve kültürün iç içe geçtiği unutulmuş bir dönemin hikâyesi.